

Національний університет «Одеська юридична академія»

Робоча група з питань розвитку кримінального права
Комісії по правовій реформі при Президентові України

Робоча група з питань кримінального та кримінального процесуального права
Науково-консультативної ради при Голові Верховної ради України

Південний регіональний центр Національної академії правових наук України
Кафедра кримінального права НУ «ОЮА»

Одеський місцевий осередок ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,

*присвяченої 25-річчю утворення
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**м. Одеса
9 грудня 2022 р.**

«Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Укладачі: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик. Відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. – 214 с.

У збірнику представлені тези доповідей та повідомлень, які були оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану», присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія», яка відбулась 9 грудня 2022 року на базі Південного регіонального центру Національної академії правових наук України та кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». Збірник розрахований на науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів, магістрантів та студентів, практичних працівників, всіх, кого цікавлять сучасні проблеми кримінального права.

Відповідальний за випуск:
д.ю.н., професор Є.Л. Стрельцов

Тези друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

<i>Кріпак Н.Г.</i> ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ЗАРУБІЖНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	178
<i>Купенко А.І.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	180
<i>Лупу В.С.</i> ТА ФУНКЦІЇ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	183
<i>Мазур Ю.С.</i> ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО УЧАСТІ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ.....	186
<i>Мархайчук Д.М.</i> ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	188
<i>Наливайченко В.О.</i> МАРОДЕРСТВО: ЧИ ВСІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, СКОЄНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ, Є МАРОДЕРСТВОМ?	191
<i>Рачок А.І.</i> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СЕРЕДНЬОВІЧЧІ.....	193
<i>Саїк О.Б.</i> ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЯКА ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	195
<i>Стащук А.Ю.</i> КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	197
<i>Тарасенко М.Л.</i> ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.....	200
<i>Філімончук М.О.</i> КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	203
<i>Штанько Ю.А.</i> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	206
<i>Ядаменко О.О.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАРОДЕРСТВО ТА ІНШІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД.....	208
<i>Язаджи В.С.</i> ПРОГАЛИНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОГО РУХУ.....	210
Streltsov Yevgen. CRIMINAL LAW IN THE CONDITIONS OF THE EMERGENCY (CONFERENCE PRESENTATION)	212

*Купенко А.І.,
студентка 2 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
(кримінальна юстиція) Національний
університет «Одеська юридична
академія»*

*науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська
юридична академія» Кедик В.П.*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

За даними Офісу Генерального прокурора України станом на жовтень 2022 року в Україні зареєстровано 1339 кримінальних правопорушень за статтею 126-1 КК України (домашнє насильство), з них 1043, в яких особам вручено підозру. І, на жаль, ці цифри лише зростають. В часи пандемії Covid-19 ситуація особливо загострилась, у зв'язку з цим у суспільстві все активніше почали піднімати питання ратифікації Україною так званої Стамбульської конвенції, норми якої прагнуть забезпечити захист прав і свобод кожної людини (особливо жінок і дітей).

У червні 2022 року Президентом України підписано ЗУ «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». Що для України означає така ратифікація?

По-перше, Стамбульська конвенція має на меті захист від насильства, недопущення, кримінальне переслідування та ліквідацію насильства стосовно жінок, чоловіків і дітей. По-друге, вона посилить правовий захист постраждалих і забезпечить їм доступ до правосуддя, не лише в Україні, а й за кордоном.

Саме в цьому контексті зростає і роль застосування напрацьованої за останні роки судової практики в Україні, як-от постанови (висновки) Верховного Суду, та закордоном, зокрема це стосується рішень Європейського Суду з прав людини.

Так, у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у справі № 453/225/19 від 12.02.2020 року Суд вказав, що злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину [1].

При чому Суд акцентує увагу і на тому факті, що встановлена у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК [2] заборона закриття кримінального провадження поширюється на осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із домашнім насильством, виключно за умови, що відповідні слідчі органи пред'явили особі таке обвинувачення і вона мала можливість захищатися від нього.

За статистикою, найбільше від домашнього насильства потерпають жінки та діти. Так, у 96,4% випадків кривдниками є чоловіки, у 3,6% випадків жінки, у 94% випадків жінки є потерпілими від даного виду кримінальних правопорушень, натомість чоловіки визнаються потерпілими лише у 6%.

Також, як показує практика, найчастіше домашнє насильство вчинялося чоловіком щодо жінки (93 %). Набагато рідше його вчиняє жінка щодо чоловіка (1,4 %), жінка щодо жінки (2,1 %) та чоловік щодо чоловіка (5 %) [3].

У зв'язку із цим не менш важливим є питання доказування фактів домашнього насильства. Саме з цього питання і висловився Верховний Суд у постанові від 14.06.2022 року у справі 585/3184/20, зокрема, зазначивши, що КПК не передбачає необхідності доведення факту домашнього насильства певним видом доказів. Діяння і наслідки, зазначені в ст. 126-1 КК, підлягають доказуванню та оцінюванню з огляду на положення статей 84, 92, 94 КПК.

Систематичність як ознака складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК, може бути підтверджена попереднім притягненням особи до адміністративної відповідальності не менше двох разів за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП.

При чому, звертаємо увагу, що попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, визначених як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в КУпАП, не свідчить про подвійне притягнення особи до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення [1].

Однак, використання матеріалів для пред'явлення обвинувачення особі, на підставі яких вона вже була притягнута до відповідальності (найчастіше до адміністративної) – є недопустимим, адже фактично порушує вищезазначений принцип про заборону подвійного притягнення до юридичної відповідальності.

До такого ж висновку дійшов Верховний Суд у своїй постанові від 12.10.2021 року у справі №663/3390/19. Суд визначив, що ті обставини, що органи досудового розслідування (без фактичного здійснення досудового розслідування) використали для пред'явлення обвинувачення матеріали, які стосувалися фактів раніше вчинених ним адміністративних правопорушень, стосовно цієї ж потерпілої та за які його було притягнуто до відповідальності, є підставою для виправдання підсудного. Бо притягнення особи до кримінальної відповідальності двічі за ті самі діяння, кваліфікуючи їх і як адміністративні, і як кримінальні правопорушення, суперечить Конституції України та практиці ЄСПЛ [1].

Таким чином, органам досудового слідства необхідно ретельно підходити до аналізу зібраних доказів, адже не всі вони можуть доводити вину підозрюваного в силу того, що вже були використані в адміністративному провадженні.

Новелою в українському кримінальному законодавстві є створення та застосування механізмів захисту потерпілої особи від майбутніх випадків домашнього насильства. Так, у статті 91-1 КК України [2] передбачено можливість застосовувати обмежувальні заходи до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст.126-1 КК України. До таких заходів, зокрема, належать: заборона перебувати та наближатися на визначену відстань до місця постійного чи тимчасово проживання, роботи, навчання, лікування, особи, постраждалої від домашнього насильства.

Такі обмежувальні заходи застосовуються одночасно із призначенням покарання. Проте важливо зазначити, що кривдника має бути засуджено до покарання, яке не пов'язане із позбавленням волі, або його звільнено від кримінальної відповідальності чи відбування покарання. Лише в такому випадку суд може за власною ініціативою або за клопотанням потерпілої сторони застосувати вказані обмежувальні заходи.

Таке формулювання як «суд має право» чи «суд за власною ініціативою», очевидно, є негативним моментом в частині доступу до правосуддя через призму його ефективності і дієвості. Адже право суду, а не його обов'язок, застосовувати такі обмежувальні заходи на практиці говорить про те, що лише 1,8% випадків суд застосував до обвинуваченого обмежувальні заходи.

Наприклад, у рішенні Шевченківського районного суду м. Києва від 19.10.2020 року у справі №761/27704/20 суд вказав на те, що конфліктна ситуація, яка виникла між батьками, негативно впливає на психічний стан малолітньої дочки сторін, а тому наявні підстави для часткового задоволення заяви та видачі обмежувального припису. Потреба у

видачі обмежувального припису шляхом встановлення заходів тимчасового обмеження прав кривдника була встановлена і у рішенні Сколівського районного суду від 08.02.2021 року у справі 453/139/21.

Разом із тим, суду важливо встановити факт систематичності вчинення насильства, що охоплюється диспозицією статті 126-1 КК України. У постанові Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19 Суд зазначив: словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази [1].

Окремо необхідно звернути увагу на посилання суддів у своїх рішеннях на відносно нову і актуальну зарубіжну практику, зокрема рішення ЄСПЛ.

Рішення «Левчук проти України» від 30.09.2020 року - стало першим рішенням ЄСПЛ, що було прийнято у справі щодо домашнього насильства. Розглянувши справу, ЄСПЛ встановив факт порушення Україною права Заявниці на повагу до приватного життя та зазначив, що національні органи мали дослідити ступінь тяжкості ситуації з метою належного її врегулювання. Дана справа є яскравим прикладом того, що судам необхідно враховувати всі фактичні обставини справи, щоб не допускати порушення прав, в тому числі жінок, у зв'язку із застосуванням фізичного чи психологічного насильства.

Дуже часто суди посиляються на справу «Володіна проти Росії» від 09.07.2019 року (щодо відсутності законодавства у сфері домашнього насильства), «Бутуруга проти Румунії» від 11.02.2020 року (у даній справі ЄСПЛ вперше констатував, що кіберстеження є кібербулінгом та формою домашнього насильства), «Опуз проти Туреччини» від 09.06.2009 року (прояви насильства щодо заявниці та її матері належить розглядати як такі, що ґрунтуються на статевій ознаці, а отже, є формою дискримінації щодо жінок).

Таким чином, з огляду на викладене, використання національної судової практики та практики ЄСПЛ у національних судових рішеннях допомагає правильно витлумачити положення відповідного законодавства, Конвенції, її протоколів, вона (практика) фактично є першоджерелом динамічного тлумачення, яке здійснюється в результаті законодавчо визначеної, єдиної, послідовної, відносно стійкої діяльності судів, що, в свою чергу, відповідає іманентно усталеній судовій практиці та загалом принципам романо-германської правової сім'ї, до якої і належить Україна.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20220327#Text>
2. Огляд судової практики ККС України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_26_Ogliad_KKS_2018_2022.pdf
3. Аналітичні матеріали ЮрФем. URL: <http://jurfem.com.ua/vidpovidalnist-za-domashnye-nasytstvo-st-126-1-sudova-praktyka/>
4. Рішення ЄСПЛ стосовно застосування домашнього насильства в Україні та інших країнах. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/207955_rshennya-spl-stosovno-zastosuvannya-domashnogo-nasilstva-v-ukran-ta-nshikh-kranakh